

CSEKE PÉTER

Népi kultúránk

tudományos műhelyei

Jellemezni és értelmezni szeretnénk a romániai magyarság népi kultúrájának jelenvalóságát, önmagán túlmutató jelentőségét, feltárásának jelenlegi helyzetét, illetve az ilyen irányú munkálatok távlati feladatait. Az utóbbi időben örvendetesen megszapordott népköltészeti, népzenei és néprajzi kiadványok száma, ezek kedvező fogadtatása s a még el nem végzett feladatok sokasága egyaránt indokolja a — további munkára serkentő — „gyorsmérleg” felállítását. Tudományos értelemben vett teljességre persze nem törekedhetünk: ez szakembereink halaszthatatlan dolga. Marad tehát — riporterai gyakorlatunkhoz híven — a *pars pro toto* elvének érvényesítése: egy-egy jelenség értelmezése, jó néhány — távlatokat sejtető — tudományos célkitűzés felvillantása, illetve egy-egy kutatói életpálya eddig kevésbé ismert összefüggésrendszerének a feltárása; olyan folklór- és néprajztudományi műhelyek bemutatása, amelyek a hazai magyar népismereti kutatások élvonalában helyezkednek el, s így törekvéseik nemcsak egybeesnek, de irányt is szabnak a munkálatok egészének. Ezt annál is inkább megtehetjük, mivel — mind a hivatásos, mind az önkéntes gyűjtők esetében — a szakmai elkötelezettségből, hivatástudatból táplálkozó egyéni felelősség és munkabírás mérete a biztosíték arra, hogy a szóban forgó tudományágak soron következő feladatait még kellő időben el lehessen végezni.

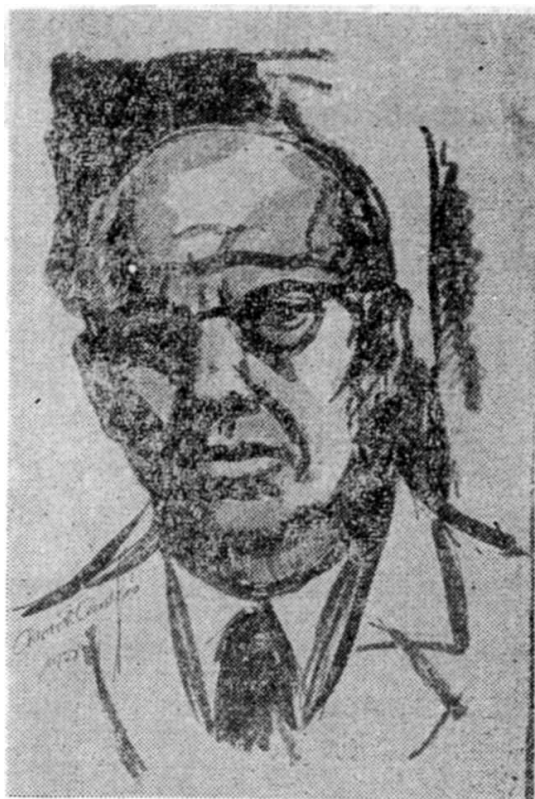
A sepsiszentgyörgyi Kriterion Napok alatt, miközben dr. Kós Károly Népi kultúra és néprajzi kiadványok című előadását hallgattam, végig az foglalkoztatott: mennyire örvendetes, hogy a hetvenes években könyvespolcunkra került népköltészeti és néprajzi kiadványok életre szóló felismerésekkel gazdagítottak, tudományos életpályákat állítottak érdeklődésünk középpontjába. A távlatokat tekintve azonban éppennyire fontos lehet annak a tudatosítása is: az eddigi eredményeket milyen indítatásoknak, milyen körülmények szerencsés összejátzásának köszönhetően

vehettük kézbe. Megítélésem szerint ugyanis — hogy csak egyetlen tényezőt emeljek ki — a néphagyományok kutatásában az önkéntes gyűjtők jelenléte és mind számottevőbb szerepe nem magyarázható csupán egyéni ambícióval; sokkal inkább azzal a korigénnyel, amely a tudományos-műszaki forradalom változásai közepette az önismeret fontosságát, az ember sorsát meghatározó egyetemes összefüggések és éltető sajátosságok tisztázását, a régi közösségi élet felbomlása után az új, emberibb melegsgű közösségek létrehozását tüzte napirendre. S ha ez így van az önkéntes gyűjtők esetében is, akkor mennyivel inkább érvényesül a hivatásos kutatók munkájában.

„Korunk tudományos-műszaki forradalmának sodrában — mondta dr. Kós Károly Sepsiszentgyörgyön 1976. december 18-án — a néphagyományok feltárására a szülőföldhöz-kötődésben és közösségre-találásban, az emberi emberség melegének élesztésében jelentős szerepet tölt be. És ha egyre bonyolultabb világunkból már csak kis részleteket látunk, s mind értetlenebbül állunk az egész előtt, a népi kultúra mélyebb rétegeiben az eredeti összefüggések felismerését és az egységes világkép kialakítását megkönnyítő kulcsok birtokába jutunk. Népi kultúránk (mint bármely népi kultúra) lényegében a nép anyagi, társadalmi és szellemi élete hagyományos szabályozóinak összessége. Így, a beszélt anyanyelv mellett, a dolgok teljes megértésének és a teljes önkifejezésnek a része. Mint ilyen, nem hagyható figyelmen kívül sem a korszerű szocialista valóság, magatartásrendszer és kultúra átélt elsajátításánál, sem akkor, amikor az egyetemes kultúra »szókincsének« gazdagításáról van szó.

A román néppel vállvetve építi a magyar nemzetiség is az ország szocialista gazdaságát, társadalmát és kultúráját. A hazai magyar tudományosság s benne a néprajzkutatás nem csupán »nemzetiségi ügy«: eredményességében az egész romániai tudományosság és közművelődés érdekelt.

Dr. Kós Károly érvelése — bármennyire is általános érvényű megfogalmazásokat nyújt — elsősorban a maga tudományága érdekképviselőt szolgálja. Ez késztetett arra, hogy a kört tágítsam: vajon miként látja népi kultúránk feltárásának elvi-elméleti jelentőségét és tudományos fontosságát a hazai magyar folklórisztika olyan képviselője, mint dr. Faragó József? Átol-

BORDI ANDRÁS

vastam idevágó tanulmányait, meg is találtam a szükséges támpontokat ezekben; ám amikor — bővebb tájékozódás reményében — személyesen is megkerestem, felolvasott előttem egy számomra ismeretlen, minden korábnál árnyaltabb és teljesebb tanulmányrészletet. Okfejtése a nagy összefüggések világos, egyértelmű megragadásának józanságával lepett meg: a népköltészet mennyiségileg is hosszú ideig messze fölülmúlta az irodalom anyagát, minőségileg pedig — a maga műformáinak a keretei között — olyan alkotásokat hozott létre, amelyek a világirodalom legnagyobbjainak művei mellé rangsorolhatók. Majd így folytatta:

„A folklorzstika feladata és célja minden nép (nemzetiség) iratlan hagyományainak, összes régi és új szellemi javainak lehető legnagyobb arányú »fölkincselése« az illető nép (nemzetiség) és ezáltal az egész emberiség kultúrájának gyarapítására. Minél később eszmél rá egy nép arra, hogy folklórját össze kell gyűjtenie és minél szervezetlenebbül, lanyhábban végzi ezt az egyszeri és elodázhatatlan feladatot, annál nagyobb kárt okoz mind önmagának, mind az emberiség közös szellemi kincsestárának.

Röviden szólva, a folklórgyűjtés a történelmileg elsődleges iratlan kultúrából magasabbrendű írott kultúrát teremt: a nem

zeti (nemzetiségi) kultúrát gyarapítja. Amíg a kultúrát emberi teljesítménynek és értéknek minősítjük, addig a folklórgyűjtés »haszna« elméletben és gyakorlatban, irodalmi és tudományos értelemben egyaránt fölmérhetetlen.”

A korigényből fakadó és korszakos jelentőségű feladatokat végző kutatók munkásságát napjainkban a művelődésre vágyó tömegek olyan nagyfokú érdeklődése kíséri, amilyenre — túlzás nélkül állíthatjuk — nem volt még példa tájainkon a népi kultúra céltudatos és rendszeres gyűjtésének, tanulmányozásának több mint másfél százados története során. Elég, ha csak a tízezres példányszámokban kifejezésre jutó könyvterjesztői igénylésekre utalunk. Ami nyilván összefügg azzal a ténnyel, hogy az utóbbi évtizedben alapvetően megváltozott a romániai magyarság művelődésének szerkezete. Ám nemcsak ez a belső igény teszi halaszthatatlanná a népi műveltség számba jöhető értékeinek a közkinccsé tételét. A fővárosi Etnográfiai és Folklór Intézet munkatársainak ösztönző példájára kutatóink igénye és mércéje sem lehet más, mint a korszerű szintézisek megteremtése. Vagyis: a kutatásokban még fellelhető fehér foltok eltüntetésével, a gyűjtések feldolgozásával és kiadásával párhuzamosan — miután a szóban forgó értékeket magasabb szinten visszajuttatták nemzetiségi kultúránk vérkeringésébe — meg kell alkotniuk azokat az összefoglaló műveket is, amelyek — románul, magyarul és más nyelveken — (Faragó József nemegyszer utalt rá) az egész romániai s ezen át az egyetemes kultúra és tudomány kincsestárát gyarapíthatják.

Ami eddig elkészült, az sem mennyiségileg, sem minőségileg nem kevés. Népköltészeti, népzenei és néprajzi kiadványaink legutóbbi szemrevételezése során (Korunk, 1977/3.) Szabó T. Attila professzor a teljesítményeknek kijáró megbecsüléssel sorolja fel a legkiemelkedőbb munkákat, amelyek Kónsa Samu, Albert Ernő, Jagamas János, Almási István, Kallós Zoltán, Ráduly János, Faragó József, Nagy Olga odaadó gyűjtőmunkájával kerültek az olvasók elé. Néprajzosaink közül mindenekelett dr. Kós Károly munkásságát veszi számba (volta-képpen róla készít tudományos igényű pályaképet), de utal azokra a munkálatokra is, amelyeket Nagy Jenő, Szentimrei Judit, Faragó József és Vámszer Géza neve fémjelez. Nyilvánvaló viszont, hogy jóval több az elvégzetlen feladat, mint amit sikerült eddig tető alá hozniuk. Nem érdemtelen tehát azokra az erőfeszítésekre figyelniük, amelyek nélkül a korszerű szintézisek megteremtése csak vágyalom maradna.

FARAGÓ JÓZSEF: „Minden tanulmányban, cikkben folklorista elődeim és kortársaim századokat, népeket, nyelveket átfogó és összebékítő nagy szellemi örökségét igyekeztem gyarapítani ...”

Harmincöt évvel ezelőtt kezdődött tudományos pályája során Faragó József végig azzal a szenvedéllyel, kitartással és hivatástudattal dolgozott: amit nem végez el maga, azt helyette nem csinálja meg senki. Több mint ötven — általa gondozott vagy önálló — kötet tanúskodik erről. A magyar népköltészet klasszikus értékeinek a közkinccsé tételét éppúgy szívén viselte-viseli, mint azt a gondot, hogy a magyar olvasók megismerhessék — számos műfordító közreműködésével — a román népköltészet java termését. Ennek a harmincöt évnek a tanulságai érdekelnének mindenekelőtt: a népi kultúra iránti érdeklődése miként érlelődött folklórtudósi elkötelezettségé? Hisz közismert tény, hogy munkásságában nemcsak közvetlenül a romániai magyar nemzetiség és a hazai tudományosság érdekelt: Faragó József műhelye egyben a folklórtudomány nemzetközi rangú, egyetemesebb kisugárzású munkálatainak színhelye is.

Beszélgéseink kezdetén íróasztalán láttam — nyomdába adás előtt — eddigi munkásságának egyik szintézisét, a Balladák földjén című tanulmánykötetének kéziratát. Az idén jelenik meg a Kriterionnál. Mi készítette erre a vállalkozásra?

— A Kriterion évek óta tartó barátságos zaklatásai és biztató sürgetései után is csak nehezen szántam rá magam arra, hogy tanulmányaim, cikkeim javát kötetekbe gyűjtsem. Ha összegyűjtésükhöz mégis hozzáfogtam, vállalkozásom okának-céljának valamelyes igazolása végett hadd említsem meg, hogy harmincöt év alatt közölt jó félezernyi tanulmányom és cikkem ma már gyakorlatilag hozzáférhetetlenül szétszórva és elrejtve lappang több ország különböző nyelvű irodalmi és szakfolyóiratainak sokaságában; egy részük mai napig kéziratban vár a kiadásra.

Ezen a bibliográfiai gondokon túl azonban dolgozataim összegyűjtésével azt az elvi és gyakorlati célt szolgáltam, hogy tőlem telhetőleg hozzájáruljak folklórkutatásunk folytonosságának biztosításához. Minden tanulmányban, cikkben folklorista elődeim és kortársaim századokat, népeket, nyelveket átfogó és összebékítő nagy szellemi örökségét igyekeztem gyarapítani, s remélni merem, hogy az én törekvéseimnek is lesznek olyan folytatói, akik munkám hibáit helyesbítik, hiányait kiegészítik és eredményeit meghaladják. Épp ezért próbá-

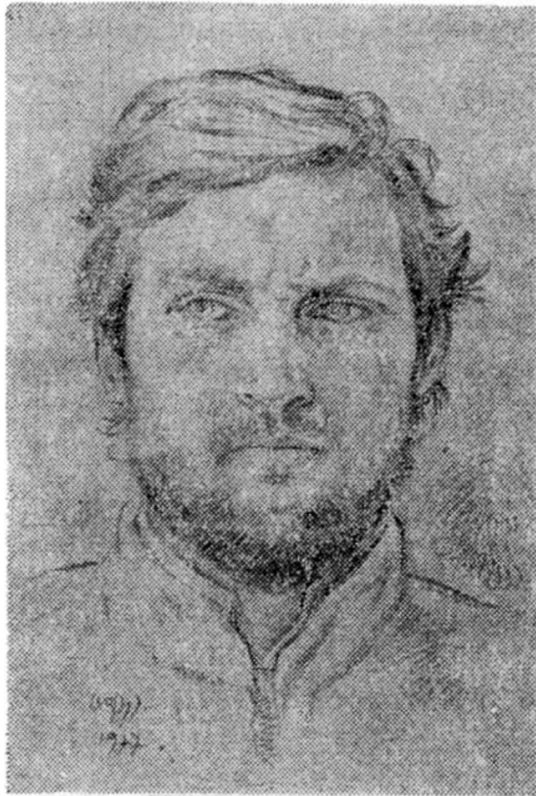
BARABÁS ÉVA

lom folklorista pályám tanulságait rendre a kezük ügyébe készíteni.

— A balladakutatáson kívül még milyen folklorisztikai kérdések foglalkoztatják ennyire intenzíven? Munkásságának belső arányai érdekelnének...

— A cím is jelzi, hogy ez a kötet a balladakutatás körébe vágó dolgozataim egy részét összesíti. Ha további kötetek tervére utalok, akkor a kérdésre is válaszoltam. Egy másodikban mesetanulmányaimat szeretném sajtó alá rendezni. Egy harmadik — elképzelésem szerint — három összefüggés köré csoportosulna, valahogy ilyenformán: folklór és történelem; folklór és társadalom; folklór és irodalom. A negyediknek a lényege sokkal tömörebben kifejezhető: nemzetiség és folklór. Engedje meg, hogy az ötödiről meg a többiről akkor nyilatkozzam, amikor — ha megérjük — a korábbiak már a nyomdában lesznek.

— Tanulmányaiban nemegyszer foglalkozott a romániai magyar folklórkutatás előtt álló feladatokkal. Rávilágított arra, hogy a minden folklórműfajra és minden egyes néprajzi tájegységünkre kiterjedő folyamatos gyűjtésen s ezek megjelentetésén kívül milyen nagy szükség lenne olyan összefoglaló munkákra, amelyek ország-világ színe elé tárhatnák a kutatások eredményeit. Az igényelt általános meg a folklórműfajokat rendszerező és összegező művek közül mire számíthatunk Faragó József műhelyéből?

UGHY ISTVÁN

—Egyetemes gyakorlat szerint összefoglaló nagy szintézisek megvalósításához nélkülözhetetlenek a tudományos keretek. A magam részéről hadd említsem meg azokat az összefoglaló műveket, amelyek — pályám és terveim jelenlegi szakaszában — egyéni hozzájárulásaim szeretnének lenni a valamikori szintézishez. Készen vagyok a magyar—román összehasonlító balladagyűjteménnyel. Székely mesemondó könyv címmel dolgozom egy olyan művön, amely méltó foglalata akarna lenni valamennyi székely mesegyűjtő munkásságának, minden eddig ismert székely mesemondó elbeszélő művészetének, vagyis végeredményben magának a székely mesekincsnek. Túl lassan, de remélhetőleg biztosan haladok egy olyan forrásgyűjtemény munkálataival, amely a régi erdélyi népszokásokat összesítené a legelső magyar nyelvű írásos nyomoktól 1848-ig. Végül szintén egy forráskiadványban szeretném rendszerezni és összefoglalni ifjúkoromtól máig valamennyi népszokás-gyűjtésemet.

—Ennyi terv és elképzelés hallatán óhatatlanul megfogalmazódik a kérdés: miképpen lehetne érzékeltetni — számarányokban kifejezve — a pályája során gyűjtött folklóranyag mennyiségét?

—Csak azokat a gyűjtéseimet tudom mennyiségileg pontosan megjelölni, amelyeket munkahelyemen az archívum őriz. 1976 végén megkíséreltem összeszámolni a nevem alatt tárolt anyagot. Az eredmény több mint 10 000 folklór alkotás: több

mint 6000 hallás utáni gyűjtés, közel 3000 pedig magnetofonfelvétel. Műfajok szerint tagolva, ebből több mint 1800 próza (mese, tréfa, monda, legenda stb.), mégpedig jórészt hangszalagra véve (1400) és tollbamondás után leírva (400). Gyűjtőmunkám további legnagyobb és legfontosabb műfaji területei a népdal-népballada, a gyermekfolklór és a népszokások költészete.

—Válaszaiból úgy tűnik: tudományos pályája olyan kérdések megoldása elé állította, amelyekhez már-már kevés az emberöltőt kitöltő hivatástudat és szenvedély...

—Eddigi pályám legfőbb tanulsága talán az, hogy megértettem és mélyen bevágtam a magam számára is az évezredek tanítás értelmét: ars longa, vita brevis, vagyis az elvégezhető és elvégezendő feladatok szépségéhez, sokaságához mérten egy emberi élet végtelenül rövidre van szabva. Ahhoz, hogy egy tudományos életútja eredményei optimálisak legyenek, a személyes kitartáson és képességeken kívül néhány szerencsés körülmény is hozzájárulhat. Éltre szóló szerencse, ha az ifjú tanítvány olyan mesterekre lel, akik a kezdet kezdetén jó vágányra irányítják, miáltal elkerüli a fölösleges kitérőket és zsákutcákat, a csalódásokat és a pályatörést. Hasonló nagy szerencse, ha végig ellen tud állani a mutatós és kívánatos kísértéseknek, vagyis minden idejét, szorgalmát és tehetségét a tudomány szolgálatába állítja. Mert ne feledjük: nem az állások vagy rangok, hanem a munka az egyetlen eredmény és emlék, amely a tudományos pálya lezáródása után egy emberből ideig-óráig még megmaradhat, beleépülve és beleoldódva a történelembe, a társadalomba és a kultúrába.

RÁDULY JÁNOS: „Jelenleg egyetlen balladaénekesem teljes repertoárjának monografikus feldolgozását végzem...”

Áttekintve a Kibédi népballadák hazai és külföldi visszhangját, meggyőződhetünk arról, hogy Ráduly János — önkéntes népköltészeti gyűjtő — munkássága igen komoly nyeresége mind a tudománynak, mind pedig a közművelődésnek. Akár Salamon Anikó, Katona Ádám, Mitruely Miklós, Sárosi Bálint, Vekerdi József vagy Kriza Ildikó elemzését üjtjük fel, valamennyien egyetértenek abban, hogy Ráduly vállalkozása: a jó ügy szolgálatának szerénységével és szívósságával felhalmozott, a tudomány mai követelményeinek körütekintően elegendő tevő, hézagpótló munka. És most: hogyan tovább?

—Figyelmem azóta a kibédi mesekincs felé irányult. A felgyűjtött anyagból 125 mese a Ion Creangă, illetve a Dacia Kiadónál várja megjelenését. Bár tíz évig jobbra csak balladákkal foglalkoztam, már a Ki-

bédi népballadák sajtó alá rendezésekor világhosszá vált: ezen a téren is van még tenivalóm. És ez ugyancsak izgalmas feladat: jelenleg egyetlen balladaénekesem teljes repertoárjának monografikus feldolgozását végzem. Ez a kötet szerves folytatása lesz a már megjelentnek. Majlát Józsefné Ötvös Sára balladakészletét az egész falu balladatudásának összefüggésében vizsgálom, s ez olyan folklórszociológiai megállapításokra ad majd lehetőséget, amelyek nélkül hazai magyar folklórképünk bizonyára szegényesebb maradna.

— Kibéden élve miként lehet átfogó képet alkotni a népköltészeti kutatások egészéről? Az önkéntes és a hivatásos kutatók együttműködése érdekelne...

— A szakkönyvek, a népköltészeti kiadványok — mind a román, mind a magyar nyelvűek —, ha késve is, de csak eljutnak Kibédre; és minden vidéken élő önkéntes gyűjtőhöz, aki megrendeli ezeket. De már a hivatásos kutatókkal való együttműködésünk nem lehet esetleges. Hiszen tevékenységünk szerves része az egész országot átfogó folklórmentő munkának. Nyilvánvaló, hogy lépést kellene tartanunk mind az országos folklórprogrammal, mind a nemzetiségi folklórkutatások tudományos célkitűzéseivel. Persze, tudunk egymás munkájáról — de: elsősorban a sajtó, a rádió és a televízió jóvoltából. Azért fogalmazok így, mert tapasztalataim szerint ennyi nem elegendő. A Művelődésben zajló vita után — amely az önkéntes gyűjtők tevékenységét tűzte napirendre — szükségünk lenne a személyes találkozókra, olyan eszmecserékre, amelyeken élőszóban is megtárgyalhatnók — hivatásos és önkéntes gyűjtők — közös feladatainkat. Mert nekünk a legnagyobb gondot még mindig a gyűjtésre vonatkozó módszertani útmutatók hiánya okozza. Átfogó jellegű kérdőívek összeállítására — amelyekhez munkánkban igazodhatnánk — sem került még sor. Ugyancsak megnehezíti a munkánkat, hogy egyelőre még nélkülözzük a hazai — s ezen belül: a magyar — folklórkutatás eddigi eredményeinek a bibliografikus feldolgozását. Nem is beszélve az olyan magyar nyelvű kézikönyvekről, mint amilyenre a román kutatók mutattak eléggé fel nem becsülhető példát a Folcloristica română megírásával és közreadásával. Ezeket a munkákat várjuk mielőbb az intézetben dolgozó kutatóktól. Igazán megbízható módon, a tudomány korszerű követelményeinek messzemenően eleget téve csak ezek segítségével dolgozhat az önkéntes gyűjtő. Munkája ekképpen szolgálná jobban, hatékonyabban mind a tudományos célkitűzéseket, mind pedig a közművelődés napról napra növekvő igényeit. Hiszen az önkéntes gyűjtők legtöbbször azon fáradozik, hogy munkája eredményét nyomban be is építse annak a kö-

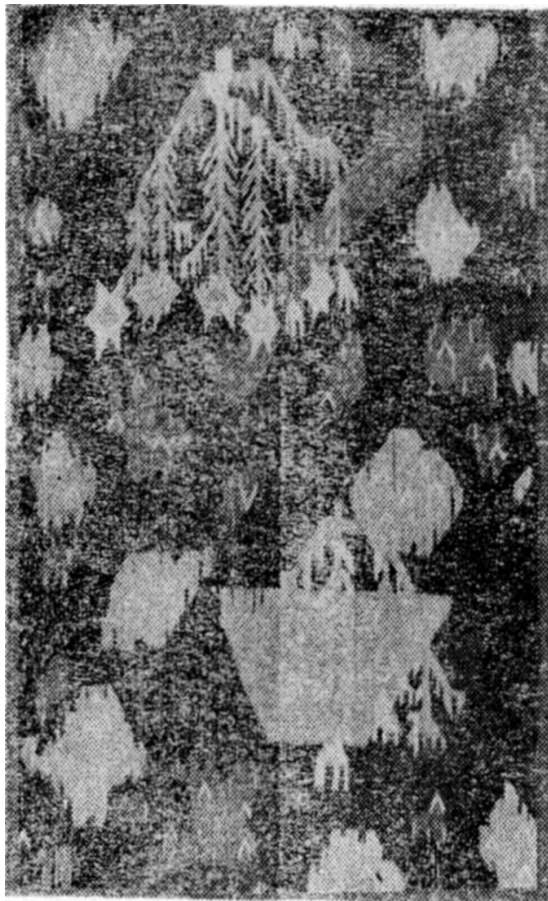

BARABÁS ISTVÁN

zösségnek a művelődési életébe, amelynek vonzaskörében él, és amelynek szellemi arculatáért közvetlenül is felelősséget érez.

KALLÓS ZOLTÁN: „Három gyűjtés gondja foglalkoztat pillanatnyilag: kötetbe rendezek egy válogatást a gyimesvölgyi lírai dalokból, továbbá egy táncszó-gyűjteményt és egy monográfiát.”

A Gyimesekben, a Mezőségen vagy moldvai csángók közt járva, magam is nemegyszer meggyőződhettem arról: mennyire otthonos Kallós Zoltán e néprajzi tájegységek világában, mennyire kitéphetetlen szálak kötik őt az itt élő emberek sorsához. A magyarázat is alighanem éppen ebben keresendő: ezért tudhatta egymaga is az élő, ma is elevenen ható népköltészet jelenvalóságát revelációszerűen, mélyrehatóan bemutatni, mert olyan területeket fedezett fel a kutatások számára, amelyeket az előtte járók csak részben tártak fel, vagy ahonnan egyáltalán nem hoztak híradásokat; másrészt: olyan közülük valót ismertek meg Kallósban a befelé forduló, századok óta egy-egy tájegységbe zárt emberek, aki előtt bátrabban kitarulkozhattak, természetes módon élhették mindennapi életüket. Ilyenformán tehát a maga életszerű összefüggéseiben figyelhette meg a népi kultúra jelenségeit. Beke György egy alkalommal ekképpen jellemezte Kallós Zoltán munkabíráását: egymaga mozgó folklórintézet. Ami lehet ugyan túlzás, de megvilágítja, hogy

BÓDIS ERZSÉBET

Mohák

annyi elvégeznivalót tűzött maga elé Kalós, hogy az még egy intézeti munkaközösségnek is becsületére válnék. S bár a nagyközönség — megjelent kötetei alapján — úgy tartja számon őt, mint a ballada erdélyi és moldvai kutatóját, valójában a népi kultúra minden — számára feltárulkozó — jelensége foglalkoztatja. Gyűjt népzenei, lírai népdalt, hangszeres tánczenét, ráolvasást, szokásokat. Az utóbbi időben pedig kiterjesztette érdeklődési körét táncaink életének a vizsgálatára is.

Amikor felkerestem, az első kérésem az volt: szeretném átolvasni a Balladák könyve és az Új guzsalyam mellett visszhangját. Böröndnyi újságkivágást tett elém: egy darabig rendszerezte a cikkeket, de már nincs türelme ilyesmire. Csak az elvégzetlen munka tudja lekötni a figyelmét.

— Most kaptam a hírt — jegyzi meg keresgélés közben csak úgy mellékesen —, hogy készül a Balladák könyve ötödik kiadása — 60 000 példányban.

— És mennyire rúg ezzel az összpeldányszám?

— 144 000-re. Világviszonylatban növekvőben az érdeklődés általában a népi kultúra minden ágazata iránt. A balladára irányult először a figyelem: az emberi élet és kultúra olyan mélységeit hordozza ez a műfaj, hogy az mindent megmagyaráz. Úgy tetszik, hogy most tetőz ez az érdeklődési hullám — és már kezd átterjedni a nép-

zenére és népi táncra is... A franciák például ide jönnek, Romániába néptáncot tanulni, tanulmányozni. Csak a Gyimesekben harmincféle tánc él jelenleg, három — egymásra kölcsönösen ható — rétegben. A Mezőségen még gazdagabb tánc kultúra virágzik. Itt szinte falvanként változik a tánc hagyomány és a tánczenei anyag. Mindenesetre a legrégebbi magyar táncokat a Mezőségen járják ma is.

— Soron következő munkái?

— Három gyűjtés gondja foglalkoztat pillanatnyilag: kötetbe rendezek egy válogatást a gyimesvölgyi lírai dalokból, továbbá egy táncszó-gyűjteményt és egy monográfiát. Az elsőnek Tegnap a Gyimesben jártam lesz a címe. Az összegyűjtött 2000 dalnak mintegy a negyedét tartalmazza — dallammal. A kötethez majd két lemez is társul. Mint ahogy a mezőségi, moldvai, gyimesi és kalotaszegi (főként nádásmenti) táncszó-anyagot bemutató könyvemet is hanglemezzel szeretném megjelentetni. Mert a csujogatókat ritmizálva mondják, indulatszavak kíséretében, s ez vidékenként és nemenként változik.

— S a monográfia?

— Egyik lézpedi adatközlőmről szólna, akit 1957 óta sokszor felkerestem, és akitől igyekeztem lejegyezni mindent, amit a néphagyományok értékeiből — minden műfajban — emlékeztetőben megőrzött. Harmincéves volt, amikor megismertem, most ötven. Azóta nemhogy felejtett volna — amióta az unokái megszülettek, mind újabb és újabb dolgok jutnak eszébe.

NAGY OLGA: „Több mint három évtizedes mesegyűjtés és közel másfél évtizedes folklórszociológiai kutatás után jelenleg a mese esztétikája áll érdeklődésem középpontjában; ugyanakkor dolgozom egy társadalomnéprajzi monográfián, és tovább folytatom a realista hangvételű népi elbeszélések törvényszerűségeinek feltárását...”

Köztudatunk még mindig ifjúsági regények szerzőjeként és mesegyűjtőként tartja számon Nagy Olgát. Eléggé igaztalanul. A regényírás területéről ugyanis régóta „viszszavonult”, hogy annál többet tehessen mesekincsünk feltárásában. Ehhez érez igazi elhivatottságot. A mese azonban nem csupán gyűjtőként vonzza: az a fajta kutató lett az eszményképe, aki választott területének folklórtényeit, folklórjelenségeit korszerű elméleti szempontok érvényesítésével kívánja nagyobb összefüggések közé beágyazni, felismeréseit általánosabb érvényvel próbálja megfogalmazni. Amikor azt állítjuk, hogy Nagy Olgának ilyenformán egészen egyedülálló, sajátos helyet sikerült kivívnia hazai magyar folklórszociológiánkban,

akkor azt is hozzá kell tennünk: az elméleti igény nála belülről fakadó, gazdag anyaggyűjtésből és felismerésekből táplálkozó kényszerűség. Erről győznek meg eddigi kötetei. A hatvanas évek végétől megjelent gyűjteményeit — Lüdérc sógor (1969), Széki népmesék (1976) — már izgalmas meseszociológiai tanulmányok kísérik. A Vöö Gabriellával közösen írt könyve — A mesemondó Jakab István (1974) — egyéniségmonográfia. A Hősök, csalókéak, ördögök (1974) pedig alcíme szerint: esszé a népmeséről. Miként zajlott le ez a — kötet-címekből is kiolvasható — átváltás? És mit remélhetünk a jelzett szemléleti megújhódástól? Ezekre a kérdésekre szeretnék feleletet kapni Nagy Olga műhelyében.

— Hogy milyen folytatása lesz az eddig bejárt útnak? Most adom át a Kriterionnak A táltos törvénye című könyvem kéziratát, amely A mese esztétikája alcímet viseli. Több mint három évtizedes mesegyűjtés és folklórszociológiai kutatás után ugyanis most jött el számomra a szintézis-teremtés ideje. Ha eddig jobbára csak a mese variációs lehetőségeit mutattam be, azt, hogy miképp alakíthatja a népi képzelő- és alkotóerő a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó mesekincset — most már a miértekre is feleletet szeretnék adni: melyek azok a mozgástörvények, amelyek a mese sajátos esztétikumát meghatározzák. Olyan nagy téma ez, hogy egyetlen kötetben nem is tudtam feldolgozni. Hátra van még A táltos szabadságának a kifejtése. S bár a mese esztétikája áll érdeklődésem középpontjában, több mint két éve dolgozom egy társadalomnéprajzi monográfián és tovább folytatom a realista hangvételű népi elbeszélések törvényszerűségeinek a feltárását...

— Mihez viszonyítva jelent sajátos esztétikai értéket a népmese? A népi próza realista törekvéseire gondolt, az un. „igaz történetekre”? Vagy pedig azokra a fikciós alkotásokra, amelyek nem folklór jellegűek?

— Kiemelésem valóban ezekre utal. A népi prózában is voltaképpen két alapvető törekvés érvényesül: fikciós és nonfikciós. Ez utóbbit csak most kezdjük felfedezni, viszonylag keveset tudunk még róla; de ez korántsem jelenti azt, hogy „folklóralatti” termékekkel van dolgunk. A fikción alapuló népmesét tehát én egyrészt a realista hangvételű népi elbeszélésekhez viszonyítva vizsgálom, másrészt pedig a nem folklór jellegű művészetek összefüggésrendszerében.

— Érdekelne: milyen következtetésekre jutott?

— A mese esztétikai megközelítésével eddig olyan kiváló tudósok foglalkoztak, mint Honti János, Max Lüthi, V. Propp és mások, akik a mesét művészi szöveggént kezelték. Magam is ezen az úton haladok tovább, csakhogy nem archívumi anyag

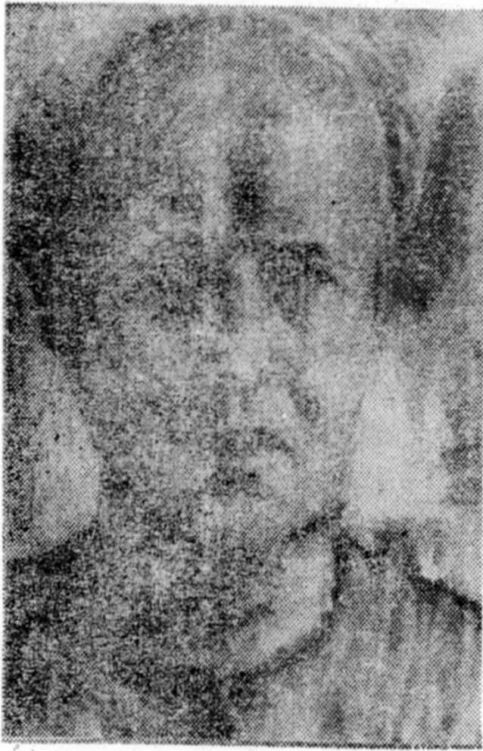

KOCSIS ELŐD

alapján dolgozom, mert megítélésem szerint a mese ebben az állapotában — az eleven hagyományozódás folyamatából kiszakítva — már holt szöveg, Lotmann találó kifejezésével élve: csupán „sírfelirat”. Kutatásaim alapjául olyan közösségek szolgálnak, amelyekben huzamosabb ideig tanulmányozhattam a mese mozgástörvényeit; vagyis olyan körülmények között figyelhettem meg a művészi szöveg esztétikai értékváltozásait, amikor a mese még a maga életességében, mozgásában és alakulásában üzenetet hordozott egyén és közösség számára. „A népmese” valójában mindig absztrakció, az élő népmese pedig mindig olyan szintű tolmácsolás, amelyet az egyén és a közösség tudatszintje, társadalmi helyzete, tehetsége, lelkülete határoz meg.

— Szeretném, ha ezt a folyamatot érdekletesebben is kifejtene.

— A hagyományozódás láncolatában a mesemondó, aki maga is hallgatóként örökli vagy veszi át a hagyatékot, nem minden részletében és nem minden árnyalatával „fogja” a mese egészét. Az átvevőkor kiszűri mindazt, ami számára idegenszerű, amit tudatszintje elfogadhatatlannak minősít. Ez a „lecsupaszított” mese aztán feltöltődik a saját élményeivel és a kor jelzéseivel; olyan motívumokkal és motívációkkal, amelyek a hagyományos meseanyagot „korszerűvé” alakítják. Minthogy ez a viszonyulás — az örökség jelenkorivá tétele, újjáteremtése — a továbbadás feltétele, gyakran előfordul, hogy ugyanaz az ősi motívum éppúgy kifejezhet grandiózus dolgokat, mint humorosat vagy komikusot. Ilyenformán érthetjük meg azt is, hogy ez az ál-

FORRÓ ANTAL

landó változásban és alakulásban levő évezredes műfaj miként hordozhatott korról korra s közösségtől közösségig alapvető fontosságú üzeneteket, miként végezhettem nemzedékről nemzedékre a valóság „korrigálását”. A népmese tehát évezredes csi-szolztságában zárt világ. Ezt a zártságot azonban egy sajátos nyitottság ellenpontoszza: jelképsége ugyanis lehetővé teszi a legkülönbözőbb tudatszintű egyének és közösségek számára is „üzenetének” megfejtését és továbbadását. A táltos szabadsága című könyvemben éppen azt szeretném kifejezni, hogy miként használja ki a népi alkotó a törvényen belüli szabadságot. Valójában azt a nyitottságot, amely a zártságon belül adódik.

— Egyéb terveivel hogy halad?

— Mint jeleztem: még keveset tudunk a népi próza másik ágáról, s az ún. „igaz történetekről”. Tovább folytatom, kiszélesítem ebben az irányban is a gyűjtést. Győri Klára visszaemlékezéseinek közreadásával megkezdtem azoknak a paraszti alkotóknak a bemutatását, akik leírták vagy magnóra mondták élettörténetüket. Ez a munka is folytatásra vár. Ezenkívül: bátyámmal, Nagy Ödönnel két éve dolgozunk Havad társadalomnéprajzi monográfiáján. Arra szeretnénk feleletet kapni: mi történt az utóbbi évtizedekben a paraszti gondolkodásmóddal, világlátással, erkölcsi felfogással? A népi élet tényeit nem statikusan regisztráljuk — a mozgástörvényeket próbáljuk megragadni, régebbi állapotokat is rekonstruálva. Kitűnő hagyományok készlet

nek arra — a Gusti-féle iskolára és az Erdélyi Fiatalok falukutatásaira gondolok —, hogy a népi valóság feltárásában az ünnepek mellett végre a hétköznapokat is számba vegyük.

MOLNÁR ISTVÁN: „A letűnőfélben lévő népi kismesterségek kutatását tartottam és tartom egyik sürgős teendőmnek...”

Dr. Molnár István néprajzi tevékenysége számunkra mindenekelőtt azt példázza, hogy a vidéken élő kutatók — ha nem is teljes erőbedobással, hisz érdeklődésük és munkálkodásuk szükségszerűen többirányú — milyen nagy szolgálatot tehetnek a tudománynak is. A székelykeresztúri múzeum szervezése és vezetése mellett időről időre megtalálta a módját annak, hogy — a földművelés, állattenyésztés, gyűjtögető és zsák-mányoló gazdálkodás, kismesterségek, népi gyógyászat, népszokások, népművészet és népköltészet körébe vágó dolgozataival jelen legyen a tudományos életben is. Műhelyének terméséről — félszáznál több dolgozatról van szó — a rá jellemző szerénységgel vallotta:

— A néprajz iránti érdeklődés gyermekkorom óta él bennem. Tudatosodását viszont a székelykeresztúri gimnázium egykori rajztanárának, Nagy Lajosnak köszönhetem. Ilyen indíttatás után iktattam tanulmányaim közé — a kolozsvári egyetem földrajz—történelem szakán — a néprajzot is. Hálával kell gondolnom Romulus Vuia professzorra, aki négy éven át felvértezett a néprajz műveléséhez szükséges alapismeretekkel. Szerencsés körülmény volt, hogy tanári pályámat Keresztúron kezdhettem, ahol Nagy Lajossal együtt már a 30-as évek második felében hozzáláttunk a székelykeresztúri múzeum alapjának a lerakásához. De közben jött a második világháború, úgyhogy a munka folytatására csak 1946-ban kerülhetett sor, amikor ismét visszatértem a katedrámra. Módszeres tevékenységgel, a tanulók és a különböző foglalkozású érdeklődők bevonásával végül is sikerült tető alá hoznunk a múzeumot. Eközben fejeztem be a kolozsvári egyetemen (1946—48-ban) néprajzi továbbképzésemet is — a doktorátus megszerzésével. Ezt követően azonban a természetrajzi—történelmi—néprajzi jellegű tájmúzeum annyira igénybe vett, hogy időmnek csak egyharmadát fordíthattam a néprajz művelésére. Írásra, feldolgozásra kevesebb idő jutott, mint amennyit a néprajztudomány várhatott tőlem.

Figyelembe véve korunk gazdasági életének átalakulását, különösen a népi földművelés és a letűnőfélben lévő népi kismesterségek kutatását tartottam és tartom egyik sürgős teendőmnek. Ha az elvégzett

munkámat mérlegelem, úgy látom, hogy a mérleg karja a mínusz felé hajlik. De él bennem a remény, hogy még hátralevő időm és a még rendelkezésemre álló anyag-tartalék a mérleg állását némileg kiegyenlíti majd.

Dr. KÓS KÁROLY: „Az a tény, hogy a magam szakterületén egy ideig jóformán egyedül maradtam, s az a belső meggyőződés, hogy amit csinálok, tudományos és társadalmi szolgálat: fokozottabb munkára serkentett.”

Magas példányszámú kötetei alapján dr. Kós Károlyt a nagyközönség is úgy tartja számon, mint a romániai magyarság néprajzának kutatóját és az ilyen irányú munkálatok gyakorlati megszervezőjét. Ám a szerző több mint három évtizedes tudományos munkásságának jó része úgyszólván láthatatlanul és mégis jelenvalóan 1951 óta az Erdélyi Néprajzi Múzeum tevékenységébe épült be — a néphagyományok egyetemes és sajátos vonásait bemutató, élő múzeumi kultúra megteremtésébe. Hogy ez miként történt, erről már faggattam a nyilvánosság előtt dr. Kós Károlyt (Művelődés, 1977/7). Ezúttal a múzeumi aprómunka utáni többletmunka otthoni műhelye érdekelne, az éjjelbe hajló órák termése.

Dr. Kós Károly eddigi munkássága — tudományos értékén túl — igen szép erkölcsi példázatot sugall. Akkor is lankadatlan erővel dolgozott — évtizedeken át —, amikor kötetekbe kívánczó tanulmányai, nyomdakész monográfiái kiadására kevés kilátás mutatkozott. Amikor pedig műveivel végre az érdeklődés középpontjába került, mindent elkövetett, hogy kimentse magát a közszereplés „terhe” alól. Ha találkozókra hívták, tapintatosan jelezte: ez már nem az ő dolga; a tervbe vett, vagy félig kész munkák látnák a kárát annak, ha eléggé át nem gondolt időbeosztással élne. Pedig a néprajz iránti egészséges — és szükségszerűen bekövetkezett — érdeklődés felkeltéséből ugyancsak kivette a részét...

— Az a tény, hogy a magam szakterületén egy ideig jóformán egyedül maradtam — lendül bele elgondolkozva a magyarázatba, miközben kettébe tört Marosesti-t helyez a meggyfaszikipkába — s az a belső meggyőződés, hogy amit csinálok, tudományos és társadalmi szolgálat: fokozottabb munkára serkentett. Időközben persze felzárkózott jó néhány szakképzetté vált, hivatásos kutató is; az önkéntes gyűjtők száma pedig — mint a Népismereti dolgozatok első és soron következő kötetei tanúsítják — máris meghaladja a harmincat. Am ez korántsem jelenti azt, mintha a magam — vagy a mások — feladatai csökkentek volna. Hiszen a romániai tudományosságunk és a hazai ma-

BITAY LÁSZLÓ

gyar közművelődésnek belátható időn belül le kell rónia egy nagy adósságot, amit csak a romániai magyarság néprajzáról alkotott átfogó szintézis megteremtésével törleszthet. Ehhez pedig számtalan előfeltétel és előmunkálat szükséges. Hogy a magam eddigi hozzájárulását említsem: három évtizedes kutatómunkával csak a leendő szintézis szempontjainak a megfogalmazásáig jutottam (a Népismereti dolgozatokban megjelent A romániai magyarság néprajzáról című tanulmányommal), s további feltárások teszik majd lehetővé kiegészítését és feldolgozását összefüggő képpé, néprajzi szintézissé.

Ami pedig a néprajz iránti érdeklődés erősödését illeti, nagyon jól le tudtam mérni a magam munkáinak a megjelenési sorrendjén is. A Művelődésben, Korunkban és másutt közreadott — elméleti és módszertani kérdéseket is tisztázó — dolgozataimat 1968-ban már követte a Mihez kezdjünk a természetben? című könyvem. Stratégiai szerepet szántam neki, s ezt kiválóan be is töltötte: elmondható, hogy felhívta a figyelmet a néprajz egyetemes emberi jellegére, művelődéstörténeti jelentőségére és gyakorlati alkalmazhatóságára. Rövidesen szerződést kaptam A vargyasi festett bútor című monográfiámra (a Dacia Kiadótól), majd a Népélet és néphagyományra (a Kriteriontól). Ezt követően már nem kellett izgulnom a — Szentimrei Judittal és Nagy Jenővel közösen írt — kászoni és szilágysági népművészeti monográfiáinkért. Eleve tízezres példányszámban kerültek piacra. A Tájvak, falvak, hagyományok című munkámat pedig a Kriterion még nagyobb példányszámban adta ki. Nemzetiségi kiadónk ezentúl is mindent megtesz — határozott művelődéspolitikai célkitűzésről tanúskodó érzékkel — a néprajz iránti érdeklődés kielégítéséért, sőt fokozásá-

PÁLL LAJOS

ért. A Kalotaszegi Magyar népviselet után elkészült már a Szentimrei Judit, Nagy Jenő és a magam Kis-Küküllő vidéki monográfiája, s ha minden jól megy, jövőre a csángó, azután pedig a torockói népművészetet bemutató munkánk. Az évtizedet végül — s ezt egy központi kutatási terv célkitűzései is sürgetik — a romániai magyar népművészet összefoglaló bemutatása zárná.

— A figyelmes olvasó egyebet is lemérhet az előbbi sorrendből; nevezetesen azt, hogy dr. Kós Károly munkássága mennyire következetesen a néprajzi szintézisek megalapozását szolgálja. Kötetei közt van adatfeltáró jellegű (mint legutóbbi tanulmánygyűjteménye és a szerkesztésében megjelent Népismereti dolgozatok), vannak monográfiák (a népművészet tárgyköréből) és van elméleti-módszertani kérdésekre összpontosító (a Népelet és néphagyomány). Milyen munkákat tart még szükségesnek ahhoz, hogy a romániai magyarság néprajzának vázlata kiérlelt művé tökéletesedjék? Mit vállal magára ezekből — és mit vár ugyanakkor másoktól?

— Először is: a további kutatómunkához nélkülözhetetlen a romániai magyar néprajzi bibliográfia elkészítése. Folyóirataink, országos lapjaink, illetve megyei kiadványaink néprajzi jellegű írásainak feltérképezésére máris kerültek vállalkozók; helyzetemnél fogva magam a román és a hazai német néprajzi bibliográfia összeállításával végezhetek

a magyar néprajzkutatás számára is hasznos munkát. De gondolnunk kell az önkéntes gyűjtők kutatásainak a szakszerűbbé tételére is. Ezért vállalkoztam a néprajzi gyűjtés kézikönyvének a megírására. Egyébként a Romániai magyar népművészet — több értelemben is — valamennyiünknek jó előgymunka lesz tervezett nagy néprajzi szintézisünk megalkotásához. Természetesen e munka szempontjainak további érlelése, majd kidolgozása nem lehet egy vagy akár két ember feladata. Amikor szintézisről beszélek, mindig olyan kutatók közreműködésére gondolok, mint Faragó József, Jagamas János vagy Almási István (a népköltészetben és népzeneben), Nagy Olga, Gazda Klára vagy Salamon Anikó (a társadalomnéprajzban), Molnár István vagy Tarisznyás Márton (a népi foglalkozások körében), Nagy Jenő, Szentimrei Judit vagy Mózes Teréz (a tárgyi néprajz más területein). Ők és még mások is felelős munkát vállalhatnak egy-egy meghatározott témakör kidolgozásában.

— Végül: az önkéntes gyűjtőkről kérdésem. Miként járulhatnak hozzá ahhoz, hogy néprajzkutatásunk „fehér foltjai” — mind témák, mind tájak szerint — mielőbb eltűnjenek?

— Amikor az önkéntes gyűjtők szóba kerülnek, én azokra a történelem, földrajz, természetrajz vagy nyelv és irodalom szakos tanárookra, illetve agronómusokra, orvosokra, jogászokra stb. gondolok, akik nem divatból „kalandoznak” egy másik szakma területére, hanem épp ellenkezőleg: közvetlen környezetük iránti elkötelezettségből próbálják hivatáskörüket kiterjeszteni a népismereti kutatások legkülönbözőbb területeire. Néprajzi szakintézeteink, múzeumaink fiatalabb munkatársai közül sincs senki, aki egyetemeinken néprajz szakot végzett volna — mivel nálunk ilyen „főszak” vagy „mellékszak” nincs is. Az önkéntes szót tehát a maga tiszta, eredeti értelmében használjuk, ami a kötelezőn túli többletmunkát és az ehhez szükséges állandó önképzést jelenti.

Nyilvánvaló, hogy a vidéken élő gyűjtők hozzájárulása nélkül nem beszélhetünk sem a néprajzi fehér foltok „eltüntetéséről”, sem a teljesség igényével fellépő összkép megrajzolásáról. Nagy dolog az, hogy Szatmártól Hétfaluig, a Zsilvölgyétől a Szeret mentéig az eddig kevésbé ismert tájegységeknek, falucsoportoknak is egyre nagyobb felkészültséggel és kiváló helyismerettel rendelkező gyűjtőkutatói vannak. Az olyan munkatársak, mint Balázs Lajos, János Pál, Kósa-Szántó Vilma, Miklóssy V. Vilmos (Csíkbán, Háromszéken, a Barcaságon), Bandi Dezső, Haáz Sándor, Palkó Attila, Csörgő Bálint, István Lajos, Tar Erzsébet (a Marosmentén, Udvarhelyen, a Mezőségen és a Küküllők vidékén), Vasas Samu, Boldizsár Zeyk Imre, Major Miklós, Végh Olivér, Vita Zsigmond (Enyed vidékén, Kalotaszegen, Szilágyság-

CSEH GUSZTÁV

ban), Bura László, Kovách Géza, Petkes József, Számadó Ernő (Szatmártól Aradig), (Kiss Ilonka, Szász Judit (Hunyadban) és mások tevékenysége magától értetődően távlati célkitűzéseink nélkülözhetetlen feltétele. A néprajzkutatásban a minél több adat lelkiismeretes és pontos feltárása nélkül nagyon könnyen meg lehet rekedni az íróasztal mellett kiötlött spekulációk hínárjában. Magától adódó összefüggések felismerését csak a tények alapos ismerete teszi lehetővé. Ezért van az, hogy néprajzi kutatásaink jelenlegi szakaszában különösebb irányító vagy szervező munkára nincs is szükség. Bebizonyosodott, hogy lehet alapozni az önként vállalt, lelkiismeretes és szakszerűen végzett munkára.

Jellemezni és értelmezni akartuk népi kultúránk feltárásának jelenlegi helyzetét. Hogy sikerült-e? Ezt döntse el maga az olvasó.

Nagyon sok kérdésre nem térhettünk ki, de talán az alapvető törekvéseket sikerült érzékeltetnünk. Hogy ezek milyen fáziseltolódásban jelentkeznek hasonló jellegű hazai és európai kutatásokhoz viszonyítva? Érdemes eltöprengeni rajta. Ami talán nem derült ki eléggé: bizonyos megkésetttség érzékeléséből adódó kétkedéssel, veszteségtudattal éppúgy találkozhattunk, mint egészséges bizakodással. Egy bizonyos: az eddig megjelent kiadványok is jelzik, ha nem is jellemzik az elvégzett munka — különböző szakaszokban megmutatózó — eredményeit és ezek méreteit. Hogy a korszerű igényekből adódó feladatokhoz képest az eredmények nagyobbak is lehetnének? Ne felejtsük: népi kultúránk bűvárlóinak nemcsak a kor szintjén álló szintéziseket kell megalkotniuk; abban is gyarapítják a sok százados hagyományokat, hogy az ezekhez vezető utak kiépítését, kutatásaik feltételeinek a megteremtését maguknak kellett elvégezniük.